

NEMZETISZOCIALISTA KEYNESIÁNUSOK?

VIGVÁRI GÁBOR

Az 1929-es nagy gazdasági válság szemléletváltást hozott a gazdaságpolitikában. A krízis megoldását az államnak a gazdaságba való beavatkozása hozta meg. Az intervenciók politika szükségességének elméleti megokolását, összefoglalását, és egyben az új gazdaságpolitika vezérfonalát, John Maynard Keynes „A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete” című művében találjuk.

A harmincas évektől alkalmazott kormányzati beavatkozás két legtöbbit emlegetett példája a Rooseveltt-féle „New Deal”, illetve a Harmadik Birodalomban alkalmazott, Hjalmar Schacht nevével fémjelzett nemzetiszocialista intervenciók gazdaságpolitika. Sokan úgy tekintenek a fenti két példára, mint a keynesiánus gazdaságpolitika első alkalmazásaira.

Okkal tehetik ezt, hiszen maga Keynes is hangsúlyozta, a német gazdaságpolitika több pontjával

is egyetért. Mikor Keynes-t a hitleri propaganda háború utáni gazdasági rendről szóló adásainak értékelésére kérték föl, azt mondta, hogy „a német adások háromnegyede egészen kitűnő lenne, ha Nagy-Britannia neve állna Németország, illetve a tengelyhatalmak neve helyett” (Andor 1998).

De vajon tényleg így van-e? Dolgozatomban a Harmadik Birodalom gazdaságtörténetének kezdeti szakaszát szeretném megvizsgálni, az 1933-tól 1936-ig terjedő időszakot, melyben még nem a fegyverkezés kapta a legfőbb hangsúlyt, a külvilág legalábbis így látta. Amennyire csak lehet, az ideológiai háttér vizsgálatától eltekintve próbálom megvilágítani azt a kérdést, mi okozta Németország gazdasági felledülését ebben az időszakban, tényleg a keynesi receptet alkalmazva állt-e fel a Birodalom a padlóról? Vajon tényleg keynesiánus volt-e a nemzetiszocialista gazdaságpolitika?

A vizsgált időszakbeli német fellendülést sokan sokféleképpen magyarázzák. Egyesek szerint az alkalmazott módszerek vadkapitalisták, mások szerint kommunisták voltak, egyesek szerint totalitáriusok, mások szerint majdnem liberálisak. Sőt, olyanok is akadnak, akik megkérdőjelezik a német politikusok szerepét, és a fellendülést a világgazdaságban végbement folyamatokkal magyarázzák. (Ritschl 2001)

Azt mindenképpen elvethetjük, hogy a nemzetiszocialisták gazdasággal foglalkozó csapata az Általános elméletből kiindulva hozta volna helyre a német gazdaságot, hiszen mire az megjelent, az országban már közelítettek a teljes foglalkoztatottság állapotához. Nemhiába panaszkodott Keynes egy korai híve, Joan Robinson, hogy a németek még azelőtt megoldották a munkanélküliség problémáját, mielőtt Keynes megmagyarázta volna a módját, hogyan kell. (Ritschl 2001) Akkor miért tartják mégis sokan keynesiánusnak a Birodalom gazdaságpolitikáját?

Valószínű azért, mert sok rokon vonás fedezhető fel a nagy műben leírt elmélet, és az NSDAP gyakorlati intézkedései között, csakúgy, mint ahogy azt a roosevelti New Deal-nél látjuk, ami szintén az Általános elmélet megjelenése előtt indult. Dolgozatomban igyekszem megvilágítani a hasonlóságokat és külön-

ségeket, ezek alapján pedig választ találni arra a kérdésre, amely már többször elhangzott: keynesiánusok-e a nemzetiszocialisták?

A keynesi elmélet

Nyomozásunkhoz először is szükségünk van arra, mit is gondolt Keynes magáról a nagy gazdasági válságról, és hogyan képzelte el a kezelését.

Az Általános elméletben Keynes több ponton is szembeállt az addig meghatározó neoklasszikus elmélettel. Ezek közül számunkra a következők fontosak: 1. a reálbérek rugalmas változása gondoskodik a teljes foglalkoztatásról; 2. a kamatláb rugalmas változása biztosítja, hogy a szándékolt beruházások és megtakarítások egyensúlyban legyenek, és hogy ezáltal az output hiánytalan realizálódása ne ütközzön az aggregált kereslet által szabott korlátokba. (Erdős 1996)

Keynes mindkét kijelentést tagadta. Szerinte a reálbér csökkenése akkor következhet be, ha változatlan nominálbérek mellett az árak növekednek, ez azonban válság esetén nem történhet meg¹. Így a reálbér csökkenésre

¹ Ez természetesen nem minden válságra igaz, elég, ha a magyarországi transzformációs válságra gondolunk. Az 1929-es válság azonban túltermelési vál-

csak akkor kerülhet sor, ha a nominálbérek csökkennek. A nominálbércsökkenést azonban a munkavállalók nem fogadják el, így a reálbér esése elmarad. A vállalatok nem fognak több munkaerőt alkalmazni, ezáltal pedig kényszerű munkanélküliség alakulhat ki. (Erdős 1996)

A második feltétel igazságát is kétségbe vonja Keynes. Szerinte a beruházások kevésbé a kamattól, sokkal inkább a profitvárakozásoktól függenek, a megtakarítások pedig a jövedelemtől. Keynes bevezette a megtakarítási és fogyasztási határhajlandóság fogalmát (MPS illetve MPC), melyek azt mutatják meg, hogy az egyén egy egység pótlólagos jövedelemből mekkora hányadot takarít meg, és mekkora hányadot fogyaszt el. Keynes szerint a fogyasztási határhajlandóság a jövedelem emelkedésével csökken. Minél magasabb tehát a jövedelem, annál többet fognak az emberek megtakarítani, és kevesebbet fogyasztani.

Még két feltételünk van, tudniillik hogy zárt gazdaságról van szó, illetve, hogy a gazdaságban válság esetén felesleges kapacitások állnak rendelkezésre. Ezen feltevések szerint az aggregált keresletnek (AD) van kiemelt szerepe a keynesi modellben. $AD = C + I$. A gazdaság akkor van

egyensúlyban, ha az aggregált kereslet megegyezik az aggregált kínálattal. Ez csak akkor lesz így, ha a megtakarítások megegyeznek a beruházással. (Mátyás 1999).

Ha a kereslet nagyobb a kínálatnál, akkor inflációs résről, ha a kisebb recessziós résről beszélhetünk. Ez tulajdonképpen túltermelési válságot jelent. (Erdős 1996) Keynes ez utóbbit tartotta valószínűbbnek, így ez ellen javasolt orvosságot. Ez az orvosság pedig nem volt más, mint az aggregált kereslet állami beavatkozással történő növelése. Így keresleti egyenletünk a következőképpen bővült: $AD = C + I + G$. A beavatkozás történhet fiskális vagy monetáris politikai eszközökkel is. Keynes szerint a fiskális politika a hatásosabb. Az állam egyaránt beavatkozhat közvetetten — például az adókon keresztül való szabályozással, recesszió esetén az adók csökkentésével, mely által a fogyasztás nő —, vagy közvetlenül — ez utóbbi alatt elsősorban állami beruházásokat értve. (Erdős 1996) Ennek során lehetőleg olyan beruházásokat kell megvalósítani, amelyek improduktívak, hogy a túltermelési válság ne gyűrűzhessen tovább. A beavatkozásnak a fogyasztást kell elsősorban növelnie, hogy növekedjen az aggregált kereslet. Erről szól a híres üveges példa, mely szerint egy bányában ássunk el egy palack-

ság volt, amikor nembogy infláció, hanem inkább defláció várható.

ban egy csomó pénzt, majd azt később a bányászokkal ásassuk ki, a palackban levő összeget pedig adjuk nekik. (Keynes 1965)²

A fiskális expanzió az AD-t nagyobb mértékben növeli, mint amekkora maga az expanzió, hiszen a megvalósuló beruházás munkát ad, az így keletkező jövedelem elköltése pedig már a magánszektor ösztönözheti beruházásra. Ez az úgynevezett multiplikátor hatás. A multiplikátor értéke:

$$\Delta G = \frac{1}{1 - MPC}.$$

A nagy válság

Az 1929-es válság okát — Keynes szerint — abban kell keresni, hogy a növekvő jövedelem miatt csökkent a fogyasztási hányad, megnöttek a megtakarítások. Így túlermelési válság alakult ki. A vállalatok nem tudták termékeiket eladni, veszteségessé váltak, elbocsátották munkásait, aminek következtében azok még kevesebbet fogyasztottak, így még kevesebb termelésre volt szükség, megint elbocsátottak embereket. Mivel a klasszikusok által hirdetett szabály, miszerint

munkanélküliség esetén a csökkenő bérnek köszönhetően újra nőni fog a foglalkoztatás, nem bizonyult életképesnek egy spirál alakult ki, amit az állam nem tudott megállítani, hiszen nem akart mélyen belenyúlni a gazdaságba. Az akkori felfogás szerint takarékosági intézkedéseket fogantatosított, melyek azonban csak mélyítették a válságot. Az egyensúly pedig nem állt helyre, ahogy a klasszikusok hirdették.

Ezt tetézte be a New York-i tőzsde összeomlása, melynek következtében a vállalati bizalom tovább zuhant, még kevesebb lett a beruházás, az aggregált kereslet tovább csökkent.

Az amerikai válság Európában Németországot érintette a legsúlyosabban, mivel a húszas években gazdasága az amerikai hiteleknek köszönhetően állt talpra. Ezek a hitelek 1929. után elapadtak, soha nem látott recesszióba döntve a német gazdaságot.

A német megoldás...

1933-ban a 65 millió németből 30 millió volt munkaképes, ebből 6,5 millió volt munkanélküli, ráadásul a munkanélküli segély összege elenyésző volt. (Weitz 1998) Ebben a helyzetben került hatalomra Hitler, és ígérte meg a munkanélküliség felszámolását, a gazdaság talpra állítá-

² *Az esetleges improduktivitás nem jelenti azonban, hogy ne a társadalmi jólétet növelő kiadási formákat kellene előnyben részesíteni - vagyis nem egyszerű pénzpocsékolásról van szó.*

sát. És ezeket az ígéreteket be is tartotta.

Eszköze az állami intervenció volt. Vizsgáljuk meg ezt egy kicsit részletesebben. Mint láttuk a német kilátások nem voltak valami biztatóak. Ráadásul ezt még tovább súlyosbították az első világháborút lezáró békeszerződések jóvátételi kötelezettségei, a húszas évek elején felvett hitelek – melyek felvételét a Dawes és Young tervek tették lehetővé –, illetve a külkereskedelmi tartozások. Hitler a német központi bank, a Reichsbank élére, egyben a gazdasági miniszteri posztra Hjalmar Schachtot, a nyugaton is elismert bankárt nevezte ki.

Az első és legsürgősebb feladat a munkanélküliség felszámolása volt. Ebből a célból közmunkaprogramokat indítottak be. Ez az intézkedés hivatalosan még nem szolgálta a fegyverkezést, ám stratégiai jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A legismertebb, egyben legjelentősebb program a német szupersztrádák (Autobahn) kiépítése volt. A hitleri időkben mintegy 5000 kilométer autópálya épült a Birodalomban. (Ciepielewski 1974) További fontos cél volt még az építőipar fejlesztése, melynek érdekében államilag támogatták a lakásfelújításokat, valamint az új lakások építését. Megindult az átfogó üzem- és városrekonstrukciós program. (Weitz 1998) Már a hadi kiadások közé sorolhatjuk a

lőterek és részben a repülőterek építését. Schacht azonban nem szerette a közmunkát, helyette inkább az exportra termelő iparágak fejlesztését támogatta. A közmunkát „árokásásnak” tartotta, ami nem más, mint felesleges pénzkidobás. A fegyverkezésnek viszont elkötelezett híve volt, véleménye szerint egy katonailag gyenge országot partnerei nem vesznek komolyan. (Weitz 1998)

A munkaerő-kínálat csökkentése érdekében jövedelemkiegészítéssel támogatták azokat a családokat, ahol a nő a „három K” jegyében (Kinder, Küche, Kirche - gyerek, konyha, templom) otthon maradt. Nem elhanyagolható az az egymillió fő, melyet a kiépített rendőr- és pártapparátus szívott fel. (Ciepielewski 1974) Ezekkel az intézkedésekkel 1937-re gyakorlatilag eltűnt a munkanélküliség (nagysága megközelítőleg félmillió fő), 1938-ra pedig már munkaerőhiány jelentkezett egyes szektorokban. (i.m.)

Az állam azonban nem csak saját beruházásokkal igyekezett élénkíteni a gazdaságot, hanem különböző, a magánvállalatoknak juttatott megrendelésekkel is. A Birodalom támogatta a nagy tőkés konszerneket, sőt, egy 1933-as törvény arra kötelezte az egy iparágon belül tevékenykedő vállalatokat, hogy kartellekbe tömörüljenek. Ezzel létrejöttek az

ügynevezett Zwangskartellek. (Schweitzer 1962)

A legnagyobb megrendeléseket a hadianyaggyártó üzemek kapták. Mivel ebben az időszakban még érvényben voltak a versailles-i béke korlátozásai, a hadikiadásokat álcázni kellett. Erre a célra hozták létre a Kohászati Kutatóvállalatot, a Mefót (a Metallurgische Forschung GmbH rövidítése). Ez a Birodalmi Bank, a Háborús Minisztérium valamint a nagy német konszernek közös vállalkozásaként működött. A Mefo a megrendeléseket kötvényekben fizette ki, amit aztán a Reichsbank váltott be. A kötvények addig is kamatoztak.

A támogatásból a legtöbbet a szénbányászat kapta, mely részben állami kézben volt. Szénből még exportra is jutott, később pedig fontos alapanyagot jelentett a szintetikus üzemanyag és gumigyártáshoz.

Jelentős fejlődésen ment keresztül az acél és alumíniumipar. Fejlesztést nemcsak megrendelésekkel ösztönözték, hanem közvetlen állami beruházásokkal is. A „Hermann Göring Birodalmi Művek”-et például az alacsony érc tartalmú német vasérc feldolgozására hozták létre. (Colotti 1965)

Fejlődésnek indult a repülőgépgyártás és az autógyártás, mely utóbbinak jelentős lökést adott az autópálya-program is. Nagyon

fejlődött a vegyipar, a már említett szintetikusanyag-gyártás támogatásnak köszönhetően.

Mindezek következtében a német ipari termelés 1933 és 1938 között a kétszeresére nőtt, ám Németország még mindig igen távol állt a hón áhitott önellátástól. Különösen nyersanyagból szenvedett hiányt az ország (Ciepielewski 1974). A külföldi szemlélőnek olybá tűnhetett, hogy a katonai kiadások még nem jelentősek. Ám a Mefo megrendeléseket szemügyre véve kiderül, hogy a legtöbb kiadásra e program során került sor.³ Ezek pedig többnyire valamilyen fegyver gyártására vonatkoztak. (Ritschl 2001).

Az állam a mezőgazdasági termelést is aktívan támogatta. A hitleri rezsím a nagy parasztgazdaságokat részesítette előnyben (125 hektárig), melyeket nem volt szabad felosztani, jelzáloggal terhelni. Veszteség esetén az állam „szakmai gyámot” rendelhetett ki. A tulajdonos halála után a földet csak családtag örökölhette, bíróság volt hivatott dönteni arról, hogy az örökös alkalmas-e parasztnak. Ez a rendszer lehetővé tette, hogy az állam munka-

³ Ugyan 1933-ban a „civil kiadások” még 1111 millió Reichsmarkot tettek ki a 166 millió RM-os Mefo-kiadásokkal szemben, 1934-ben már 959 millió RM civil kiadás állt szemben 1979 millió RM Mefo-val. (Ritschl 2001)

erőt csoportosítson át a mezőgazdaságból az iparba.

A támogatás adókedvezmények, műtrágyavásárlásra nyújtott kedvezmények, illetve értékesítési támogatás formájában jelentkezett. Az állam tudatosan emelte a mezőgazdasági termékek árát, törekedett az önellátásra, melyet azonban nem sikerült elérni. (Ciepielewski 1974)

...és finanszírozása

Joggal tehető fel a kérdés, hogy miből és hogyan finanszírozták ezt a programot, melyet Schacht „Neuer Plan”-nak, más nemzetiszocialista vezetők első négyéves tervnek neveztek.⁴ Különösen annak fényében fontos kérdés ez, hogy 1933-ban, a gazdasági válság mélypontján sem az állam, sem a Birodalmi Bank nem rendelkezett tartalékokkal, ráadásul a békeszerződésből, valamint a későbbi kölcsönökből eredő tartozásokat is fizetni kellett.

Nézzük először a kötelezettségeket. Schacht legszívesebben azonnal leállította volna a törlesztések kifizetését, azonban tudta, hogy ebben az esetben Németország végzetesen elszigetelődött volna. Azzal is tisztá-

⁴ Ezek az elnevezések kicsit félrevezetőek. Soha nem létezett ebben az időszakban olyan terv, melyet a tudományban elfogadott kritériumok szerint tervnek lehetne nevezni (Colotti 1965)

ban volt azonban, hogy a teljes visszafizetésre az ország gazdasága alkalmatlan, mivel a Reichsbank kasszája szinte üres volt. Így egy közbenső megoldást választott.

Már 1931-től szigorúan korlátozták az idegen tőke kivitelét Németországból, a rövid lejáratú hiteleket pedig zárolták. (Ciepielewski 1974) 1933. július 9-én létrehozták az úgynevezett Konversions Kasse-t, azaz az Átváltási Alapot. Ettől az időponttól kezdve mindenkinek, akinek külföldi tartozása volt ide kellett befizetnie a törlesztőrészeket, függetlenül attól, hogy magán, üzleti, állami vagy városi hitelről volt-e szó. (Weitz 1998) Az átutalásról pedig a Reichsbank saját hatáskörében döntött.

Ezek után Schacht úgy döntött, a hiteleket csak 50 százalékos leértékelés után hajlandó visszafizetni, valamint a kamatokat is csökkentette. Ezek után a bank a tarozás felét visszafizette készpénzben, másik felét viszont csak kötvényekben, melyeket később lehetett csak beváltani, ráadásul csak márkára. Sőt, az összeget csak bizonyos célra lehetett felhasználni, például turizmusra, vagy még gyakrabban német exporttermékek vásárlására. Ezzel nem csak hogy nem kellett a teljes hitelállományt visszafizetni, de még nyert is az üzleten, hiszen piacot teremtett

az addig elszigetelt német exporttermékek számára. Később a Mefo-programok egy részét is innen finanszírozták. (Weitz 1998)

Még egy fejlemény segítette a hitelek visszafizetését. Az 1930-as években a legtöbb hitelező ország leértékelte valutáját, az Egyesült Államok például 40 százalékkal, miközben Schacht nem volt hajlandó leértékelni a márkát, még annak érdekében sem, hogy az exportot támogassa. Mindezeknek köszönhetően sikerült megelőzni a márka külföldi elértéktelenedését.

Továbbra sem kaptunk azonban választ arra, hogyan finanszírozták a Neuer Plan-t. Mivel az államkassza üres volt, csak egy megoldás jöhetett szóba, az állam eladósodása. (Schwerin 1936) Az állam részben a Birodalmi Bankkal szemben adósodott el, főként azonban a lakossággal szemben. Az állam az inflációs nyomást megelőzendő kötvényeket bocsátott ki a lakosoknak. A Birodalom államháztartási hiánya az 1933-as 1,6 milliárd márkáról 1938-ra 5 milliárdra, az összes államadósság pedig 7,8 milliárdról 21 milliárdra emelkedett.

A kötvénykiadásokkal természetesen beindult a bankóprés is. Az így kialakuló inflációs veszélyt a piaci árszabályozás megszüntetésével sikerült elhárítani. Az árak meghatározását az egyes iparágakon belül létrejött kartel-

lekre bízták, azonban ezeket még egy állami szervezet is felügyelte. (Schweitzer 1962) Említésre méltó, hogy a mezőgazdasági termékek árát tudatosan magasan tartották, míg az iparcikkek árát gyakran csökkentették. Így sikerült elkerülni az állami költségekéből következő inflációt.

A külkereskedelem területén is igen jelentős megszorításokkal találkozhatunk, melyekről részben már szó volt. Ennek oka az volt, hogy a külföldi védővámok, valamint a márka viszonylag magas árfolyama miatt a német külkereskedelmi egyenleg a harmincas évek elejére deficitessé vált. Már Hitler hatalomra jutása előtt is szigorúan szabályozták a nemzetközi áruforgalmat, elsősorban az importot. Néha ez már az ipari tevékenységet veszélyeztető mérteteket öltött. Így főleg a fogyasztási cikkek importját fogták vissza. Ennek eredményeként a külkereskedelmi mérleg 1932-re szufficitet mutatott.

Ezzel egy időben az alacsony arany és devizatartalékok miatt a gazdaságirányítás törekedett az export növelésére, főleg dömping alkalmazásával, vagy új elszámolási formák bevezetésével. Ilyen volt például a már említett Átváltási Alap. Az export fontos szerepet játszott az élelmezésben, hiszen az exportbevételekből importáltak sok mezőgazdasági terméket. A devizahiány miatt áttértek a klíringelszámolások al-

kalmazására. Sokszor az importot is úgynevezett zárolt márkában fizették ki, mellyel csak német exportcikket lehetett vásárolni. A külkereskedelmi expanzió gyakran egybeesett a politikai expanziós célokkal (ld. a kelet-közép-európai országok Németországhoz kötése). (Ciepielewski 1974)

Keynesiánus-e a nemzetiszocialista gazdaságpolitika?

Miután végignéztük a német fellendülés lépéseit, nézzük meg, hogy mennyire illik a Neuer Planra a keynesi recept. Első látásra azt kell mondanunk, hogy bizony sok azonosságot találhatunk. Megvalósult egy, az állam által indított közmunkaprogram, valami hasonló, mint amit Keynes is javasol az Általános elméletben. Ilyen volt az autópályák építése, valamint az építőipar fejlesztése a lakásépítési és felújítási támogatások által. Ilyen a repülőtér-építés, sőt, ilyen a fegyverkezés is.

Nem meglepő, hogy ugyanezeket a programokat találjuk meg ma is a gazdaságélénkítő csomagokban. Gondoljunk csak a Széchenyi-terv lakásépítési programjaira, az autópálya-építésekre, vagy gondoljunk George W. Bush nagyarányú háborús előkészületeire. Ezeket a pontokat szem előtt tartva arra a megállapításra juthatunk, hogy kérdéseinkre igen a válasz, a nemzeti-

szocialista gazdaságpolitika keynesiánus.

Ha a külgazdasági kapcsolatokat vizsgáljuk, szintén meggyőző a hasonlóság. Keynes a következőt állítja: a rugalmas árfolyamok és a szabad tőkeáramlás összeegyeztethetetlenek a teljes foglalkoztatással, ha szabadkereskedelmet feltételezünk. (Hartwell 2001) És valóban, Schacht és követői voltak az elsők, akik a szabad tőkeáramlás útjába álltak az első világháború után. A másik hasonlóságot a bilaterális klíring elszámolási rendszerben találjuk, amit Schacht utóda és jobbkeze, Funk birodalmi miniszter a háború után multilaterálisra szándékozott bővíteni. Ezt a tervet Keynes is szerte volna átvenni és beépíteni a háború utáni monetáris rendszerbe. (Skidelsky 2001) Ezen a területen is érvényesült tehát a keynesi hatás.

Valamiről azonban eddig megfeledkeztünk. Mi is a keynesi recept lényege? Állami beavatkozással növeljük a fogyasztást, amely megszünteti a túltermelési válságot. Nézzük meg, hogy megvalósult-e ez Németországban? A válasz egyértelműen nem. A fellendülés éveiben a munkanélküliség csökkenésével, a GDP növekedésével párhuzamosan nem nőtt az emberek életszínvonala. Az infláció elkerülésének érdekében a béreket befagyasztották, sőt, egyes iparágakban

csökkentették, miközben a fogyasztási cikkek ára, ha nem is gyors ütemben, de folyamatosan nőtt. (Colotti 1965) Mivel a fogyasztás nem nőtt, elmaradt a kormányzati expanzió multiplikátor hatása. A helyzetet tovább rontották a sorozatos adóemelések, a kötelező befizetések különböző állami alapokba — ilyen volt például a munkafront.

Nem épültek be az adórendszerbe azok a stabilizátorok, melyek lehetővé teszik a közvetett és közvetlen fiskális politika elválasztását. Életben maradt a régi, még a válság idejéről származó, magas adókulcsokat tartalmazó rendszer, ami ellensúlyozta a költségvetési expanzió fogyasztásnövelő hatását. (Ritschl 2001) Ennek oka az volt, hogy az állami beavatkozás csak másodsorban irányult a lakosság életszínvonalának javítására, fő célja a háborús készülődés volt, amit Göring híres „Vaj helyett ágyút” jelszava is jól tükröz.

Konklúzió

A németországi fejlődés tehát Keynes elképzeléseitől eltérő módon ment végbe. Az állam nem csak egy kezdő lökést adott a „beragadt” gazdaságnak, nem csak besegített. A fejlődés nem a multiplikátor hatáson keresztül folytatódott, mint ahogy azt a keynesi modellben feltesszük. Nem egy csillapított kilengésű pi-

acgazdaság, hanem egy központosított, később már nyíltan terv által irányított rendszerben működött ekkor a német gazdaság.

Ebben a rendszerben a nemzetiszocialista állam, összefonódva a nagy tőkés konszernekkel, maga kezdi irányítani a gazdaságot, hatalmas megrendelésekkel, amelyek mind a háborúra való felkészülést szolgálják. Így van ez az autópályák esetében, melyek stratégiai célokat szolgálnak, az autópárral, mely a hadsereg motorizálásának alapja, és a repülőgépgyártással, mely a légierőt teremti meg. Jó példa erre a Volkswagen esete. Sokmillió német fizetett ki nagyon sok pénzt az 1930-as évek elején, hogy megkapja a népaútót. Azonban sohasem kapta meg. Esetleg láthatta a filmhíradókban, mint könnyű csapatszállító járművet. (Colotti 1965) Hitlernek és gépezetének egy jó álca volt mindez, hogy elrejtse a kíváncsi szemek elől a háborús készülődést.

Elmondhatjuk, hogy a sikerek egyszeri és megismételhetetlen körülményekre épültek — vagyis a hitleri (schachti) gazdasági dinamika, ámbár látványos volt, de nem fenntartható. A hazai erőforrás-tartalékok előbb-utóbb elfogytak, a gazdaságpolitikára az expanzió kényszere nehezedett. A rendszer lendülete kifulladt; a gazdaság korábbihoz hasonló gyors fejlődése csak nemzetközi expanzióval, az emberek rend-

szerhez való lojalitása csak (további) aberrálásukkal volt biztosítható.

Végső tanulságként talán azt állapíthatjuk meg, hogy bár a nemzetiszocialista gazdaságpolitika bővelkedik keynesiánus eszközökben, mégsem tekinthető keynesiánusnak. Ugyanis pont az egyes elemeket összefogó központi gondolat hiányzik belőle, a fogyasztás növelése, általa a multiplikátor hatáson keresztül a kereslet élénkítése és a jövedelem növelése.

Németországban e helyett egy „keverék” gazdaságpolitika, a gazdaságpolitikai eszköztár ele-

meinek egyfajta konglomerátuma alakult ki. Keveredik benne a keynesianizmus, a tervgazdaság és a monopolkapitalizmus. Megtalálhatóak benne keynesi elemek, a fölösleges kapacitások állami kihasználása közmunkákkal vagy fegyverkezéssel, tervgazdasági elemek, mint amilyen az 1936-ban induló, már valóban aprólékosan kidolgozott, második négyéves terv, illetve a monopolkapitalizmusra jellemző kartellek, monopóliumok.

Találón adta neki Schweitzer az „organisierter Kapitalismus” (megszervezett kapitalizmus) nevet. (Schweitzer 1962)

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDOR László [1998]: A pénz beszél (A nemzetközi monetáris és finanszírozási rendszer alapjai) Aula, Budapest
- CIEPIELEWSKI, Jerzy et al. [1974]: A világ gazdaságtörténete a XIX. és XX. Században Kossuth, Budapest
- COLOTTI, Enzo [1965]: A náci Németország [A Weimari Köztársaságtól a hitleri birodalom bukásáig] Gondolat Kiadó, Budapest
- ERDŐS Tibor [1996]: A keynesi elméleti rendszer és a válságkezelés In: Akik nyomot hagytak a XX. századon. Eszmetörténeti előadások Napvilág Kiadó, Budapest
- HARTWELL, Chrisopher A. [2001]: The Case against Capital Controls <http://www.cato.org/pubs/pas/pa403.pdf>
- KEYNES, John Maynard [1965]: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- MÁTYÁS Antal [1999]: A modern közgazdaságtan története Aula, Budapest
- RITSCHL, Albrecht [2001]: Deficit Spending In The Nazi Recovery, 1933-1938: A Critical Reassessment <http://www.nber.org/books/jj/ie01/ritschl4-6-02.pdf>

SCHWEITZER, Albert [1962]: Der organisierte Kapitalismus In: Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik (7. Jahr) J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen

SCHWERIN von Krosigk, Graf [1936]: Nationalsozialistische

Finanzpolitik Verlag von Gustav Fischer, Jena

SKIDELSKY, Robert [2001]: John Maynard Keynes — Volume Three: Fighting for Freedom 1937 — 1946 Viking Penguin

WEITZ, John [1998]: Hitler bankárja, Kossuth, Budapest